

УДК 368.91

Актуальні проблеми та перспективи розвитку страхування життя в Україні

Золотарьова О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

Галаганов В.О.

студент кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

У статті досліджено сутність страхування життя; визначено основні елементи, що формують структуру цього страхового продукту; встановлено актуальність та необхідність розвитку страхування життя в Україні; досліджено практичні аспекти реалізації цього страхового продукту у вітчизняній страховій сфері; проаналізовано основні проблеми і фактори, що стримують розвиток цього напрямку страхування; надано рекомендації для підвищення ефективності функціонування сфери страхування життя в Україні; проведено прогнозування основних тенденцій стосовно розвитку цієї сфери у короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Ключові слова: страхування життя, пенсійне страхування, страховий ринок, особисте страхування, страхові продукти "life", стримуючі фактори, державний вплив на страхову сферу.

Золотарева О.В., Галаганов В.О. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ЖИЗНИ В УКРАИНЕ

В статье исследована сущность страхования жизни; определены основные элементы, формирующие структуру данного страхового продукта; установлены актуальность и необходимость развития страхования жизни в Украине; исследованы практические аспекты реализации данного страхового продукта в отечественной страховой сфере; проанализированы основные проблемы и факторы, сдерживающие развитие данного направления страхования; даны рекомендации для повышения эффективности функционирования сферы страхования жизни в Украине; проведено прогнозирование основных тенденций по развитию данной сферы в краткосрочной и среднесрочной перспективе.

Ключевые слова: страхование жизни, пенсионное страхование, страховой рынок, личное страхование, страховые продукты "life", сдерживающие факторы, государственное влияние на страховую сферу.

Zolotar'ova O.V., Galaganov V.O. ACTUAL PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF LIFE INSURANCE IN UKRAINE

In the article authors explored the nature of life insurance; identified basic elements that form a structure of this insurance product; established an urgency and necessity of life insurance in Ukraine; researched practical aspects of this insurance product in the domestic insurance sector; analyzed main problems and factors that hinder development of this area of insurance; given recommendations for improving the efficiency of life insurance in Ukraine; conducted forecasting of major trends of the development of this sector in a short and medium term.

Key words: life insurance, pension insurance, insurance market, private insurance, "life" insurance products, constraints, government influence on the insurance sector.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розбудови соціально-орієнтованої економіки, де найбільш ефективним та потенційним фактором виробництва є людський капітал, а основною метою функціонування економіки стає повноцінний розвиток людського суспільства, все більшого значення набуває питання захисту здоров'я і життя людини, підтримання умов нормальної життєдіяльності. На жаль, в Україні соціальній складовій економічного розвитку приділяється недостатньо уваги, що призводить до зниження життєвого рівня населення та уповільнення темпів еконо-

мічного зростання. Ефективним рішенням цієї проблеми може стати повноцінна система страхування життя, яке дасть змогу захистити особу або її родину від економічної дестабілізації внаслідок смерті страховальника та створить підґрунтя для повноцінної життєдіяльності кожної людини у разі дожиття до обумовленого у страховому договорі віку. Проте для досягнення максимальної ефективності від реалізації цього страхового продукту необхідно провести його комплексне дослідження, визначити заходи для поширення страхування життя для пересічних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проблем та перспектив розвитку страхування життя викликає інтерес як серед науковців, так і серед широких верств населення. В.Д. Базилевич досліджував теоретичні основи функціонування страхування життя як елементу особистого страхування [1]. О.О. Радецька у своїй роботі приділяє увагу класифікації факторів, які гальмують розвиток страхування життя в Україні [2]. Є.Ю. Ткаченко та О.В. Яришко пропонують заходи для стимулювання і розвитку вітчизняного ринку страхування життя [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо дослідженим залишається питання сучасного стану ринку страхування життя в умовах військово-політичної та економічної нестабільності, реалізації іноземного досвіду та інноваційних страхових продуктів у цій сфері.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сутності страхування життя; визначення основних елементів, що формують структуру цього страхового продукту; встановлення актуаль-

ності та необхідності розвитку страхування життя в Україні; дослідження практичних аспектів реалізації цього страхового продукту у вітчизняній страховій сфері; аналіз основних проблем і факторів, що стримують розвиток цього напрямку страхування; надання рекомендацій для підвищення ефективності функціонування сфери страхування життя в Україні; прогнозування основних тенденцій стосовно розвитку цієї сфери у короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все необхідно визначити сутність страхування життя, дослідити склад і структуру цього напрямку страхування, його місце у загальній системі страхування.

Згідно із сучасним визначенням страхування життя характеризується як вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити виплату відповідно до договору страхування за настання смерті в період дії договору або дожиття застрахованої особи до закінчення договору, а також за настання нещасного випадку або захворювання [4].

Рис. 1. Класифікація основних видів та форм страхування життя

Законодавче регулювання відносин між страховиком і страхувальником у сфері страхування життя відбувається на підставі Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-вр з урахуванням останніх коригувань від 1 січня 2017 року [5]. Головним державним органом, який здійснює регулювання і нагляд за діяльністю страхових компаній, страхових брокерів та інших учасників ринку фінансових послуг, є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг відповідно до Указу Президента України від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 [6].

Нині у страховій сфері розрізняють ризикове, накопичувальне та змішане страхування життя. Сутність ризикового страхування життя полягає в тому, що страхові виплати сплачують страховиком у разі смерті або втрати працездатності застрахованої особи. Відмінною рисою накопичувального страхування життя є те, що страхова сума виплачується страхувальнику за дожиття ним до зазначеного терміну або у разі смерті застрахованої особи його спадкоємцям. Змішане страхування життя поєднує в собі риси ризикового та накопичувального страхування, а також може включати страхування від нещасних випадків [4].

Необхідно відзначити, що історично першою формою особистого страхування вважається страхування життя на випадок смерті застрахованої особи, проте з часом коло видів страхування життя розширювалось, а сьогодні воно охоплює широкий спектр форм і видів (рис. 1) [1, с. 420].

Страхування життя має низку характерних особливостей, які вирізняють його серед інших видів страхування:

1) людське життя не має вартісної (грошової) оцінки; це означає, що за даним видом страхування неможливо визначити величину збитку, зумовленого настанням страхового випадку; саме ця обставина зумовлює інші особливості;

2) у страхуванні життя беруть участь одразу чотири суб'єкти, такі як страховик, страхувальник, застрахована особа та бенефіціар (вигодонабувач);

3) неможливість визначити в грошовому вимірі втрати, пов'язані з життям, зумовлює своєрідний підхід до визначення страхової суми та страхового тарифу (премії, внеску); у страхуванні життя страхова сума визначається на кожного застрахованого окремо з урахуванням інтересів та можливостей обох

сторін (страхувальника і страховика); страховик, як правило, встановлює мінімальну межу страхової суми, нижче від якої обслуговування договору зі страхування життя буде збитковим; щодо страхувальника, то обрана ним страхова сума визначається насамперед його платоспроможністю та бажанням відкладати споживання цього доходу на тривалий час;

4) договори зі страхування життя є довгостроковими; хоча українське законодавство не встановлює мінімальних строків договорів зі страхування життя, методика формування резервів (1997 рік) зазначає, що ці договори підписуються на строк, не менший трьох років, а загалом договори можуть діяти значно довше, а саме 10, 15, 20, 30, 40 років; чим триваліше договір, тим більше частка в резерві від інвестування коштів;

5) з попередньої особливості випливає, що страхування життя виконує як захисну функцію, так і заощаджувальну функцію, зміст якої полягає в прибутковому, але низькоризиковому розміщенні тимчасово вільних грошових засобів [1, с. 422–423].

Говорячи про український досвід у сфері страхування життя, необхідно відзначити, що цей напрям є не досить розвиненим та потребує суттєвих трансформацій відповідно до тих реалій, з якими стикається українська страхова сфера та економіка загалом. Так, наприклад, згідно з даними Європейської федерації страхування, в 2013 році 64% страхових полісів зі страхування життя були придбані приватними особами для себе, а загальне число застрахованих у Західній Європі наближається до 85–90% від усього населення [7]. Водночас, згідно з даними Ліги страхових організацій України, на вітчизняному страховому ринку у 2013 році договори страхування життя уклали 1,77 млн. осіб, тобто менше 5% населення. Згідно зі свідченням фінансових експертів такий суттєвий розрив у попиті на страхові продукти у сфері страхування життя пояснюється перш за все тим фактом, що для нестабільних економік, до яких відноситься вітчизняна, характерним є прагнення до максимального заробітку і можливості швидко повернути собі гроші, а стабільним, розвиненим економікам властиві довгострокові вкладення з невисоким річним доходом у розмірі 3–6% річних. Тому страхування життя існує в розвинених країнах в різних видах: від пенсійного накопичення або ризику передчасної смерті до непопулярного серед українського населення страхування немовлят на «дожиття до повноліття», яке

європейці розглядають як спосіб накопичити кошти на освіту дитини [7].

Крім того, в Європі та США традиційно розвинене так зване страхування життя з інвестиційною складовою (unit-linked страхування), яке полягає у тому, що страхова компанія, щоб підвищити прибутковість, використовує частину портфеля для інвестицій в потенційно більш прибуткові, але й більш ризикові інструменти, не ризикуючи при цьому всіма коштами клієнта. На жаль, в умовах політичної та економічної нестабільності в Україні невеликі страхові компанії не можуть запропонувати клієнтам таку опцію через високий ризик отримання збитку і втрати інвестованих коштів [7].

Особливої уваги в питанні сучасного стану ринку страхування життя в Україні заслуговує

Рис. 2. Динаміка зміни кількості страхових компаній в Україні за період 2006–2016 років

динаміка зміни кількості страхових компаній “life” та “non-life” за період 2006–2016 років (рис. 2) [8].

Аналіз статистичних даних, наведених на рис. 2, показує, що за період 2006–2011 років кількість страхових компаній “life” збільшилась на 9 одиниць (16,36%), “non-life” – на 22 одиниці (6,18%). За період 2011–2016 років спостерігається зменшення кількості СК “life” на 25 одиниць (39,06%), “non-life” – на 107 (28,31%). За період 2006–2016 років кількість СК “life” зменшилась на 16 одиниць (29,09%), “non-life” – на 85 одиниць (23,88%). Загальна кількість страхових компаній, що працюють в Україні, за період 2006–2016 років зменшилась на 101 одиницю (24,57%).

Проведені розрахунки дають змогу зробити висновок, що кризові явища в економіці України у досліджуваному періоді негативно вплинули на показники діяльності як страхових компаній, що спеціалізуються на страхуванні життя, так і страхової сфери загалом. Причому глобальна фінансова криза 2008–2009 років не так сильно вплинула на сферу страхування, призупинивши темпи зростання, як військово-політична нестабільність в Україні, яка призвела до суттєвого скорочення кількості страхових компаній, які працюють на вітчизняному страховому ринку. До негативних наслідків таких трансформацій у страховій сфері також слід віднести монополізацію

Таблиця 1

ТОП-10 страхових компаній України за 2016 рік

Місце в ТОП-10	Страхові премії		Страхові резерви		Інвестиційний дохід	
	СК	тис. грн.	СК	тис. грн.	СК	тис. грн.
1	«Метлайф»	621 024	«ГРАВЕ Україна “life”»	2 240 218	«Метлайф»	171 527
2	«ТАС»	285 857	«Метлайф»	1 473 461	«ТАС»	122 636
3	«УНІКА життя»	279 659	«ТАС»	1 451 795	«PZU Україна “life”»	54 390
4	«ГРАВЕ Україна “life”»	252 581	«PZU Україна “life”»	532 890	«УНІКА життя»	23 694
5	«PZU Україна “life”»	239 521	«УНІКА життя»	458 781	«КНЯЖА ЛАЙФ»	17 866
6	«АСКА-життя»	180 837	«КНЯЖА ЛАЙФ»	270 760	«АСКА-життя»	16 775
7	«КЛАСИК страхування життя»	87 836	«АСКА-життя»	141 653	«КД-життя»	13 111
8	«КНЯЖА ЛАЙФ»	85 799	«КД-життя»	135 552	«КЛАСИК страхування життя»	4 138
9	«АХА – страхування життя»	39 778	«КЛАСИК страхування життя»	47 847	«ТЕКОМ-життя»	1 761
10	«КД-життя»	24 442	«ТЕКОМ-життя»	16 776	«ІНГО Україна життя»	629

Таблиця 2

Страхові продукти СК «ТАС – Life»

Деталі страхування	Страховий продукт		
	«Формула здоров'я»	«ТАС – Накопичення»	«ТАС – Пенсія»
Мета програми	Якісна фінансова підтримка бюджету родини у разі втрати годувальника, а також за настання непередбачених подій у його житті, таких як травмування або тяжке захворювання, стійка працездатність або хірургічне втручання.	Накопичення капіталу до визначеного договором страхування віку з одночасною фінансовою підтримкою Застрахованої особи та/або її родини за настання подій, які визначені програмою.	Надання можливості клієнту отримувати гарантований дохід за досягнення визначеного договором страхування віку у вигляді регулярних страхових виплат (ануїтетів) впродовж обумовленого періоду часу або всього його життя.
Страхові випадки	<ul style="list-style-type: none"> - смерть застрахованої особи; - смерть застрахованої особи внаслідок нещасного випадку; - смерть застрахованої особи внаслідок ДТП; - настання критичного захворювання; - встановлення інвалідності категорії «дитина-інвалід» (або I–III групи) внаслідок нещасного випадку; - інвалідність застрахованої особи; - хірургічне втручання; - госпіталізація; - тимчасова або стійка втрата загальної працездатності внаслідок нещасного випадку. 	<ul style="list-style-type: none"> - дожиття; - смерть застрахованої особи; - смерть застрахованої особи внаслідок нещасного випадку; - смерть застрахованої особи внаслідок ДТП; - настання критичного захворювання; - встановлення інвалідності категорії «дитина-інвалід» (або I–III групи) внаслідок нещасного випадку; - інвалідність застрахованої особи; - хірургічне втручання; - госпіталізація; - тимчасова або стійка втрата загальної працездатності внаслідок нещасного випадку. 	<ul style="list-style-type: none"> - дожиття застрахованої особи до закінчення періоду між початком дії договору страхування і початком страхових виплат (ануїтетів) - смерть застрахованої особи в період між початком дії договору страхування і початком страхових виплат (ануїтетів).
Термін дії договору	1–10 років	10–20 років	5–62 роки
Мінімальний розмір страхових внесків	<p>Для застрахованих осіб віком від 18 до 60 років: під час страхування від нещасного випадку та хвороби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - щорічно – 1 500 грн.; - раз у півроку – 800 грн.; <p>під час страхування від нещасного випадку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - щорічно – 800 грн.; - раз у півроку – 400 грн. <p>Для застрахованих осіб віком від 3 до 17 років:</p> <ul style="list-style-type: none"> - щорічно - 400 грн. 	<ul style="list-style-type: none"> - щорічно – 3 000 грн. або еквівалент у валюті страхування; - раз у півроку – 1 700 грн. або еквівалент у валюті страхування; - щоквартально – 900 грн. або еквівалент у валюті страхування; - одноразово – 10 000 грн. або еквівалент у валюті страхування. 	<ul style="list-style-type: none"> - щоквартально – 1 000 грн.; - раз на півроку – 2 000 грн. або 200 у. о. (доларів США або євро); - щорічно – 4 000 грн. або 400 у. о. (доларів США або євро); - одноразово – 30 000 грн. або 4 000 у. о. (доларів США або євро).

Страховий тариф	Залежить від статі та віку застрахованої особи, строку дії договору страхування, періодичності сплати страхових внесків та набору страхових ризиків, які передбачені програмою. Для розрахунку страхового тарифу враховується розмір ставки гарантованого інвестиційного доходу – 4% річних у гривні.	Залежить від статі та віку застрахованої особи, строку дії договору страхування, періодичності сплати страхових внесків та набору страхових ризиків, які передбачені програмою. Для розрахунку страхового тарифу враховується розмір ставки гарантованого інвестиційного доходу – 4% річних у гривні, у валюті страхування дол. США та євро – 2% річних.	Розмір тарифу залежить від статі та віку застрахованої особи, строку та періодичності сплати страхових внесків, а також від обраного виду страхових виплат (ануїтетів).
Особливі умови	- валюта страхування: гривня; - додатковий інвестиційний дохід за даною програмою не нараховується.	- валюта страхування: гривня, долар США, євро; - індексація страхових внесків; - збільшення розміру страхових внесків на коефіцієнт індексації, який залежить від валюти страхування та становить: у гривні – 5%; у доларах США та євро – 2%; - отримання додаткового інвестиційного доходу.	- валюта страхування: гривня, долар США, євро; - нарахування бонусів за рахунок додаткового інвестиційного доходу (як в період очікування, так і в період страхових виплат (ануїтетів)).

ринку страхових послуг. Особливо це стосується компаній страхування "life", кількість яких від початку була меншою, а зменшення чисельності яких є більш відчутним для усієї фінансової сфери.

Проте, незважаючи на негативні тенденції у розвитку страхового ринку, найбільші компанії продовжують функціонувати і показувати позитивні результати своєї діяльності. Варто звернути увагу на аналітику інформаційного агентства «Форіншурер», яким за різноманітними критеріями було складено ТОП-10 страхових компаній у 2016 році (табл. 1) [9].

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що на ринку страхування життя в Україні діють як компанії з вітчизняним капіталом, так і міжнародні компанії з іноземним капіталом. Показники діяльності зазначених компаній за усіма обраними критеріями суттєво відрізняються – показники компаній першої трійки перевищують відповідні показники останніх компаній у списку більше, ніж в 10 разів.

Особливої уваги в цьому переліку заслуговує досвід страхової компанії «ТАС». Дана компанія викликає інтерес через низку факторів:

1) СК «ТАС» є однією з найуспішніших компаній на ринку страхування життя в Україні; згідно з даними звіту компанії за 2016 рік

страхові виплати (не враховуючи викупні суми) порівняно з аналогічним періодом минулого року приросли на 30% та складають 71,8 млн. грн.; виплати були здійснені за 2 094 страховими випадками, 91% від загальної суми виплат склали виплати по закінченню накопичувального договору страхування життя; страхові резерви та активи приросли та складають 1,45 та 1,63 млрд. грн. відповідно; компанією за 2016 рік було зібрано 285,9 млн. грн. та укладено 94 497 договорів страхування життя [10];

2) ця компанія характеризується участю виключно українського капіталу, що вирізняє її серед найбільших компаній у сфері страхування життя;

3) СК «ТАС» працює на ринку страхування життя з 1998 року, що дає змогу говорити про її стабільність, гнучку адаптивність до кризових явищ і процесів дестабілізуючого характеру, а також про багатий досвід за цим напрямом страхування.

Нині СК «ТАС» надає широкий спектр страхових продуктів у сфері страхування життя, які характеризуються гнучкістю та зручністю використання для споживачів, охоплюючи різні верстви населення та, відповідно, їх потреби до умов, що склалися. Більш

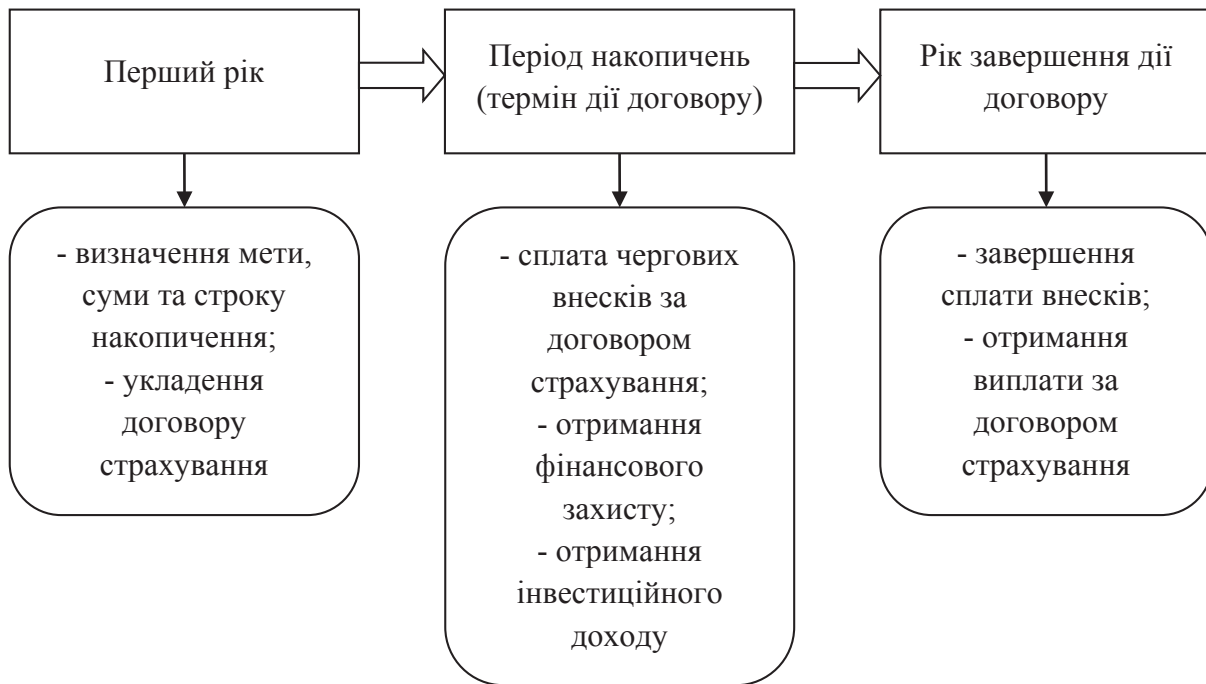

Рис. 3. Механізм реалізації страхових продуктів СК «ТАС»

Рис. 4. Заходи державного впливу для стимулювання ринку страхування життя в Україні

детальну інформацію про перелік страхових послуг, які надає СК «ТАС», та їх специфікації можна знайти у табл. 2 [11].

Не менш цікавим є механізм надання страхових продуктів СК «ТАС» в рамках програми страхування життя (рис. 3) [11].

Сучасними науковцями відображено широкий спектр проблем і факторів, які стримують розвиток ринку страхування життя в Україні. Зазначені питання можна розділити на фактори прямого та опосередкованого впливу, тобто проблеми, які безпосередньо знижують ефективність діяльності страхових компаній, та проблеми, які створюють несприятливі умови, що призводять до уповільнення розвитку страхового ринку та ринку страхування життя в Україні. До таких проблем слід віднести:

- негативну історію страхування життя в Україні в пострадянський період;
- нестабільність політичної ситуації;
- відсутність надійних інвестиційних інструментів, а також відсутність гарантій збереження вкладених коштів;
- низькі доходи громадян, відсутність комплексного підходу під час розроблення страхових продуктів;
- зміни в соціальній сфері, що через свою невизначеність нині стримують розвиток страхування життя;
- недовіру населення до страхових компаній;
- низький рівень економічного розвитку країни;
- інфляцію, нестійкість національної валюти;
- відсутність вільних коштів у підприємств і населення;
- недосконале законодавство;
- низьку страхову культуру населення, страхових посередників і деяких страховиків;
- відсутність належної турботи держави стосовно забезпечення привабливості цього виду діяльності;
- недостатню ємність страхового ринку [2, с. 223].

Наявність зазначених проблем викликає об'єктивну необхідність у розробці системи заходів для нормалізації відносин на ринку страхування життя та покращення показників діяльності страхових компаній, що працюють

в цьому напрямі. На нашу думку, провідну роль у поширенні страхування життя в Україні повинна відігравати держава. Уряд повинен проводити державну політику, спрямовану на стимулювання страхової сфери загалом та ринку страхування життя зокрема. Для цього можна застосувати такі заходи (рис. 4) [3, с. 148].

Висновки з цього дослідження. Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що страхування життя є невід'ємною складовою особистого страхування та системи страхування загалом. У сучасній практиці використовується комплексний підхід до цього виду страхування, який, окрім смерті застрахованої особи, враховує широкий спектр супровідних страхових випадків, таких як отримання травми, повна або часткова втрата працездатності, страхування дітей до вступу до шлюбу. На жаль, нині ринок страхування життя в Україні є недостатньо розвиненим і потребує суттєвих трансформацій. З усіх криз, з якими стикалась українська економічна та фінансова сфери, військово-політична та економічна нестабільність останніх років найбільш сильно вплинула на цей сегмент страхового ринку, що призвело до зниження чисельності працюючих компаній зі страхування "life" та посилення монополізації цього ринку.

Проте, незважаючи на дестабілізаційні процеси, найбільші компанії продовжують свою діяльність в цьому напрямі і мають позитивні результати. Яскравим прикладом може слугувати СК «ТАС», яка навіть в умовах кризи досягає зростання ключових показників діяльності і пропонує широкий спектр страхових продуктів з гнучкими умовами. Загалом можна стверджувати, що на український ринок страхування життя впливає система дестабілізуючих факторів, які здійснюють прямий та опосередкований вплив на цю сферу. На нашу думку, провідну роль у стабілізації ситуації у сфері страхування життя повинна відігравати держава, використовуючи різноманітні важелі стимулювання і контролю. Використання запропонованих у статті заходів дасть змогу мінімізувати вплив негативних факторів на ринок страхування життя в Україні та створить умови для поживлення діяльності в цьому напрямі у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевич В.Д. Страхування / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
2. Радецька О.О. Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О.О. Радецька. – Х. : ХНУ. – 2009. – № 6. – С. 222–224.
3. Ткаченко Є.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні / Є.Ю. Ткаченко, О.В. Яришко. – Вісник ЗДІА. – 2012. – № 2. – С. 144–148.
4. Страхування життя / Офіційний сайт страхової компанії «ІНГО Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ingo.kiev.ua/ua/strakhovanie-zhizni.html>.
5. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України від 23 листопада 2011 року № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.
7. Ринок страхування життя в Україні: життя ледве жевріє / Сайт інформаційного агентства "Finance.ua" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/349965/rynok-strahuvannya-zhyttya-v-ukrayini-zhyttya-ledve-zhevriye>.
8. Статистика страхового ринку в Україні / Сайт інформаційного агентства «Форіншурер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/stat>.
9. Рейтинг компаній зі страхування життя у 2016 році / Сайт інформаційного агентства «Форіншурер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/ratings/life>.
10. Підсумки діяльності СК «ТАС» за 2016 рік / Офіційний сайт страхової компанії «ТАС-Life» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taslife.com.ua/news/pdsumki-dyalnost-sk-tas-za-2016-rk>.
11. Страхові продукти СК «ТАС» у сфері страхування життя / Офіційний сайт страхової компанії «ТАС-Life» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taslife.com.ua>.